

PIRAN V OBDOBJU DVOJNE OBLASTI (XII.—XIII. STOLETJE)

MIROSLAV PAHOR

V drugi polovici XII. stoletja se je začel v Istri tisti ekonomski, socialni in politični proces, ki je približno stoletje kasneje privedel do organizacije popolnega komunalnega sistema oblasti in uprave. Predvsem v času, ko je v obmorski Istri gospodaril Bertold Andeški kot fevdalni gospod Mainharda Schwarzenburškega, je bil ta proces zelo intenziven. Medtem ko do sredine XII. stoletja ne najdemo v celotni Istri nikake omembe formalnih komunalnih oblastnih teles, se leta 1177, torej že v Bertoldovih časih, omenjajo konzuli in *ljudstvo* v Pulju. Puljski konzuli so v imenu zbranega ljudstva pisali oglejskemu patriarhu Ulrichu, naj pri cesarju Friedrichu Barbarossi intervenira proti Benečanom, ki so imeli puljske meščane skoraj za svoje podložnike. Leta 1187 se omenjajo trije konzuli in podestat v Kopru. Z dovoljenjem občine so koprski konzuli in podestat določili neko količino kmečke zemlje in desetino olja, da bi ponovno ustanovili koprsko škofijo. Dne 27. aprila 1192 je piranski podestat Arnulf skupaj s svojimi konzuli in enajstimi modrimi možmi, po volji *deželanov* »tiste utrdbe«, podpisal mirovno pogodbo z mestom Splitom.¹ Ni treba posebej poudarjati, da so termini »zbrano ljudstvo«, »volja občine« in »deželani« le trije različni termini za eno in isto stvar. Tako ljudstvo v Pulju kakor občina v Kopru in deželani v Piranu ne pomenijo nič drugega kot zbor odraslih meščanov, ki so se sestali, da bi odločili o treh za prizadeta mesta važnih zadevah. Zbor odraslih meščanov torej, ki bo v nekaj letih dobil za Istro popolnoma novo ime, tj. arengo ali concio.

Tu je treba poudariti, da so bila istrska pomorska mesta že od prve polovice X. stoletja dalje pod stalnim pritiskom Benetk, katerim so plačevala letne davke v obliki olja in vina in ki so znale te svoje pravice tudi krvavo uveljaviti.² Fevdni gospod je bil predaleč, da bi se mogel uspešno upreti takšni politiki Benetk, njegova uprava prešibka in preveč enostavna, da bi mogla skrbeti za vse mnogoštevilne interese meščanov, zato so morala mesta misliti na močnejšo notranjo organizacijo, pa tudi na medsebojno povezanost tako v boju za pravice v pomorski trgovini kakor v boju za večjo notranjo avtonomijo.

Torej potreba istrskih mest po lastni politični organiziranosti in v zvezi s tem pojav kolegija konzulov v obalnih mestih sovпада tudi s potrebo, da bi se močnejše organizirala

proti nasilstvu Benečanov (kar je v primeru Pulja izrecno poudarjeno), ki so v letih 1145 in 1150 prisilili Istrane, da so prisegli zvestobo Republiki, vsilili svobodo svoje trgovine brez omejitve po raznih dajatvah in primorali obalna mesta, da so prispevala k opremlenju vsake flote, ki bi bila večja od 15 galej.³ Gotovo je, da je bila tudi piranska mirovna pogodba s Splitom del splošne, proti Benetkam orientirane istrske politike.

Bertold Andeški, ki je bil tedaj mejni grof istrski, ni bil nezadovoljen s potekom omenjene organizacije obalnih mest, ki je bila uperjena proti Benetkam, ker se je nedvomno naslanjala na njegovo oblast, torej mu je bila v korist. Tako se je proti koncu XII. stoletja pojavilo stanje, v katerem je bil na čelu vsakega mesta po en uradnik mejnega grofa z naslovom gastald, rektor ali celo podestat, ki je predstavljal grofovo oblast. Dodeljeni so mu bili štirje sodniki »de placitis«, ki so skupaj z njim sestavljali visoko kriminalno sodišče, kateremu je bilo poverjeno krvno sodstvo. Toda poleg gastalda se tedaj pojavi kolegij konzulov, ki jih je volilo »zbrano ljudstvo«. Ti so imeli na skrbi civilno sodstvo, notranji red, varnost občinskega ozemlja in upravo javnega denarja.⁴ Ni dvoma, da so v listinah imenovani »deželani«, »občina« ali »zbrano ljudstvo« v arengu zbrani za orožje sposobni odrasli meščani, ki so na samem začetku le deloma, kasneje pa vedno bolj odločali o svojih političnih predstavnikih.

Kakor druga mesta tako je tudi Piran stopil v XII. stoletju v obdobje dvojne oblasti, katere nosilci so bili po eni strani predstavniki mejnega grofa, tj. gastald in sodniki, po drugi strani pa predstavniki meščanskega arenga. Ta dvojnost se v Piranu očitno pokaže že v letu 1201. Alderik, drugi škof obnovljene koprške škofije, je zahteval od piranske duhovščine dve tretjini desetine olja, čemur se je piranska duhovščina ob podpori oblasti in »prebivalstva« uprla. V pet let trajajoči pravdi, ki je sledila temu dogodku, vidimo, da sta pravdo začeli obe oblasti. Vendar, ker je bila pravda bolj zunanje kot notranje politične narave, so konzuli in podestat, ki je bil tedaj izvoljen, prepustili pravdo gastaldu. Ta je samo v prvem letu kar osemkrat imenovan kot sklicatelj zbora meščanstva; ta se je sestel na trgu stolniških vrat in izvolil poslanca, ki naj bi predstavljal Piran v pravdi.⁵ Prav tako imamo poročilo, da se je zbor me-

ščanstva vsaj po enkrat sestal v letu 1202 in 1203.⁶ Za leto 1204 nam poročajo viri, da se je ljudstvo zbralo »in publica concione«, torej v arengu, ki je to pot prvič imenovan kot tak.⁷ V letu 1201 in 1202 se poleg gastalda imenujejo tudi sodniki, ki nastopajo vedno z njim ali kot njegovi predstavniki oziroma pooblašenci. Podestat, ki si ga prisvajata obe oblasti, je v tej pravdi omenjen samo leta 1201. in sicer skupaj s sodniki in konzuli. Leta 1205 so pobudo v pravdi prevzeli poleg gastalda vladajoči konzuli in jo tudi spravili do uspešnega konca. Tudi v tem letu je govor o ljudskih zborih, kajti 4. marca in nepreciziranega dne v juliju so konzuli »cum universo populo« imenovali svojega predstavnika v pravdi. Ni dvoma, da gre v obeh primerih za zbor meščanstva, tj. arengo.⁸ Zanimivo je, da sta mirovno pogodbo z Rovinjem 4. januarja 1209 podpisala podestat Leonard de Tricano kot izvoljeni predstavnik arenga in gastald Dominik »po volji njune občine«. To je eden izmed redkih dokumentov te dobe, kjer poleg podestata ne nastopajo konzuli, kar pomeni, da dobiva funkcija podestata jasnejšo vsebino, ker vidimo v njem resnejšega predstavnika arenga.⁹

Leta 1209 je prišel Piran z vso Istro pod oblast oglejskega patriarhata. Tedanji patri-

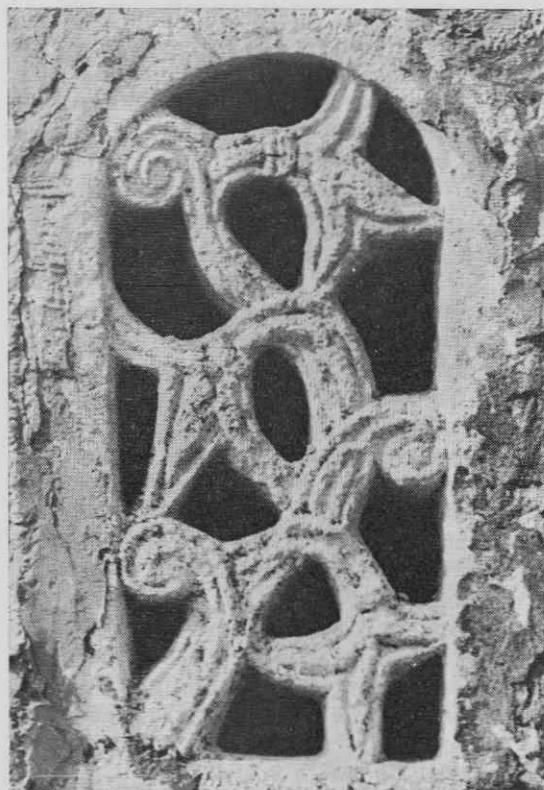
arh Volfger je našel v Piranu sledeče oblastno upravno stanje:

1. Najvišji oblastni predstavnik mejnega grofa je bil v Piranu gastald. Ta ni samo zastopal mejnega grofa v mestu, temveč je skrbel za vse njegove koristi na celotnem ozemlju občine, ki je tedaj obsegala sam Piran, dolino Strunjana, dolino Fazana, zahodni del doline Sečovelje z južnimi obronki Kaštelirja nad Kortami ter polotok Seča. Gastald je predstavljal mesto tudi navzven, imel je pravico sklicevati prebivalce na javne zборе, jim sporočati voljo in odredbe mejnega grofa, pobirati in odpošiljati dajatve, itd. Bil je torej upravitelj vseh koristi in pravic mejnega grofa v mestu in njemu pripadajočem ozemlju. Ni dvoma, da so bili gastaldi sprva tujci, ki jih je na službeno mesto pošiljal mejni grof. Pravda proti koprskemu škofu nam dokazuje, da si je gastald včasih lastil tudi podestatske pravice. Vendar je obdobje koprške pravde v piranski zgodovini pravzaprav posebno obdobje, ko se tako gastald in sodniki kot predstavniki grofovske oblasti na eni strani kakor podestat in konzuli kot predstavniki porajajoče se komunalne uprave skupno — in vedno po naročilu zbranega meščanstva — potegujejo za pravice Pirana. Treba pa je poudariti, da so bili v tem času gastaldi že imenovani iz vrst uglednejših piranskih meščanov.¹⁰

2. Gastaldu v pomoč so bili dodeljeni štirje sodniki, ki so skupaj z njim sestavljali visoko sodišče; to se je ukvarjalo s krvnim sodstvom. O njihovem sodnem delovanju ni podrobnejših poročil. Gotovo pa je, da se njihova funkcija ni omejila na sodstvo, saj jih v koprski pravdi srečamo vedno poleg gastalda na zboru meščanstva. V isti pravdi jih srečamo tudi kot zaprisežene priče, ki so mnogo koristile pri uspešni rešitvi pravde.

Sodniki in gastald so torej v prvi vrsti sodni zbor. Toda ker gospod ni stanoval v mestu, saj je imel svoj sedež daleč od svoje istrske posesti, je gotovo dal svojim sodnim organom tudi politične oblasti. Tako predstavljajo gastald in sodniki v Piranu nekakšno vlado oziroma izvršno oblast, ki se je afirmirala tudi ob podpori prebivalstva, posebno še, ko so bili na te položaje imenovani domačini, ki so se znali potegniti za lokalne koristi proti sosednjim občinam in obnovljeni škofiji v Kopru. Vendar je bila ta izvršna oblast v tem času že omejena na zunanje zadeve, znotraj občine pa na skrb za fevdalčeve gospodarske koristi.¹⁰

To so v tem času predstavniki fevdalne oblasti.

Perforirano okno na piranskem baptisteriju. XII. stoletje

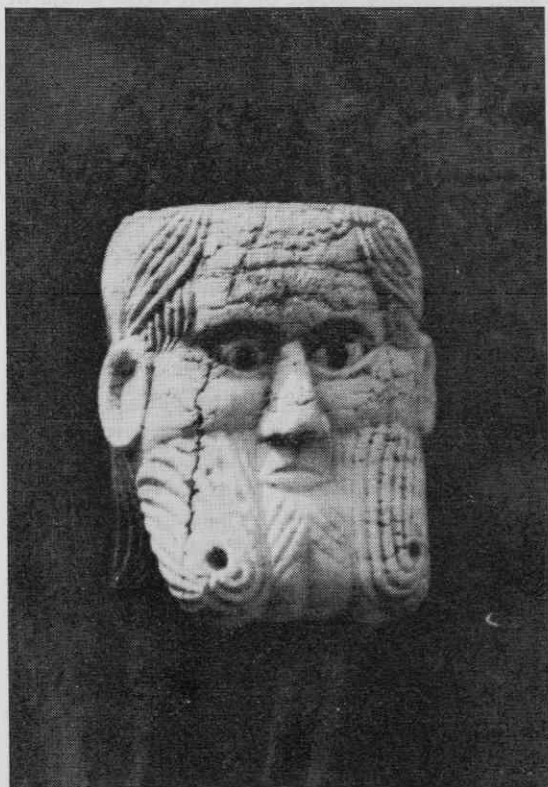
Njej nasproti so, kot rečeno, nastali zametki komunalne oblasti in v prvi vrsti že imenovani zbor meščanstva, to je arengo ali concio. Ni dvoma, da so že v desetem stoletju obstajale v istrskih mestih neke vrste preprosto organizirane mestne ljudske zveze, ki so bile osnovane na bizantinskih tradicijah. Takšna zveza je tudi v Piranu pod patronatom sv. Jurija združevala prebivalstvo kraja in se naslanjala na plebejstvo kot najštevilnejši element v prebivalstvu mesta. Organizatorji zveze pa tudi predstavniki oblasti so sklicevali odraslo moško prebivalstvo na zборе, da so mu sporočali razglase in zakonske uredbe gospoda, višino davščin in druge dolžnosti. Vendar so se na teh zbori ljudje posvetovali o vprašanih kolektivnega interesa, kakor sta bili npr. obramba ozemlja pred soslednjimi občinami in zaščita tako cerkvenih kakor civilnih pravic pred zahtevami višjih cerkvenih oblasti ali gospoda in njegovih predstavnikov v Piranu. Ko so ti ljudski zbori postali običajni, ko so torej ljudje spoznali, da se nekatera vprašanja ne dajo rešiti brez njih, so prešli na volitve svojih oblastnih predstavnikov, tj. konzulov in podestator, katerim so od časa do časa dodajali enajst modrih mož, ki so nedvomno s podestatom se-

stavljali nekak notranji (kasneje imenovan mali) svet; ta je bil odgovoren za celotno notranje politično in gospodarsko življenje mesta in občine. Tako so se občasni meščanski zbori, ki naj bi bili po eni strani poslušno orodje fevdalca, po drugi strani pa posvetovalni organ v zadevi obrambe in zaščite pravic, spremenili v stalni oblastni organ, tj. odločujoči *arengo ali concio*, ki voli svoja oblastna telesa nasproti gospodovim. Arengo lahko torej opredelimo kot skupščino za orožje sposobnega mestnega prebivalstva (ki se kakšno stoletje kasneje imenuje tudi »homeni de fatti« ali »dejavni možje« v smislu sposobnosti za boj). Nedvomno so na potek ljudske organizacije vplivali boji z Benetkami tako v Piranu kakor tudi v drugih istrskih mestih. Močna republika, s katero so bila istrska obalna mesta v stalnih trgovskih in drugih stikih in ki je spreminjala Jadran tako rekoč v »Beneški zaliv«, tj. v svojo absolutno domeno, je kmalu poskusila podvreči istrske obalne občine, predvsem pa pristaniška mesta, da bi dala večjo učinkovitost svoji trgovski politiki. Ker je bila mestna politika istrskih mest protibeneška, torej vsaj deloma v korist mejnega grofa, se je lahko uveljavljala celo pod okriljem fevdalne oblasti. Beneška politika pa je privedla v Piranu do neke ljudske kohezije, ki je pripravljala teren samostojnejši politiki, iz katere je vzniknil konzulat, ki predstavlja prvo fazo v razvoju komune.

Prva faza v razvoju arenga se zaključi nekako v letu 1209, vendar se kot »populus«, »universus populus«, arengo ali concio omenja vse do leta 1231, ko stopi v ospredje mestne oblasti veliki svet.¹²

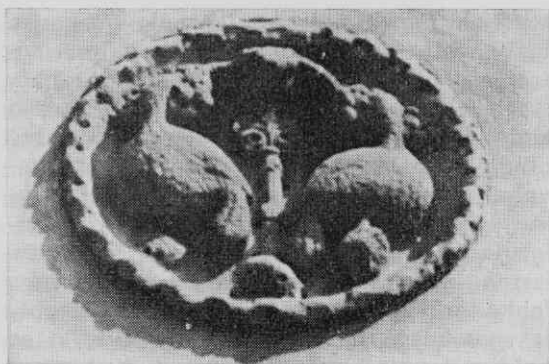
Konzulat: Ni dvoma, da so v prvi fazi razvoja komune odigrali zelo važno vlogo po arengu izvoljeni trije (včasih tudi štirje) konzuli. Čeprav so nastali kot sodni zbor, ki naj bi skrbel za nižje sodstvo, so jim bile kaj kmalu zaupane tudi druge notranje zadeve. Proti koncu XII. stoletja so si priborili tudi skrb za zunanje zadeve in deloma njihovo vodstvo.

To je razvidno iz večine dokumentov tega časa. Tako so npr. 27. aprila 1192 v prisotnosti podestata in »enajstih modrih mož« podpisali mirovno in prijateljsko pogodbo s Splitom.¹³ V že omenjeni pravdi proti koprskemu škofu v letih 1201 in 1205 so imenovali odposlance in zastopnike, ki so skrbeli za pirske interese. Sprva so nastopali skupaj z gastaldom, sodniki in podestatom. V končni fazi pravde pa so prevzeli iniciativo in vodili vso pravdo samostojno, naslanjajoč se samo na oblast na zbori zbranega meščanstva. Tak

Kamnita glava, severna stran prezbiterja frančiškanske cerkve v Piranu. Začetek XIV. stoletja

Gotski medaljon v Levstikovici ulici v Piranu.
XV. stoletje

razvoj gre dalje tudi v prvih desetletjih oglejske oblasti nad Piranom in njegovo občino. Leta 1212 prisostvujejo konzuli razmejitvenim pogodbam med Izolo in Piranom ter med Kaštelom in Bujami. Leta 1228 obljublajo izplačilo škode, ki so jo Pirančani povzročili nekaterim beneškim meščanom. Leta 1232 jih Rihard Sinisulo iz Benetk titulira za piranske rektorje. Vse doslej nastopajo največkrat skupaj z gastaldom ali sodniki in podestatom, kar pomeni, da je oglejska oblast tolerirala nastajajočo konzularno oblast. Kakor rečeno, jo je tolerirala, ker je nastala kot organizacija, ki se je trudila preprečiti preveliko ingerenco Benetk v istrske politične in gospodarske zadeve.¹⁴ Toda kljub takemu nastanku je oblast konzulov pridobivala na pomenu ob podpori arenga, v katerem so bili vsakokratni konzuli izvoljeni. Do leta 1274 ni nikjer imenovana mandatna doba voljenih konzulov. Toda če so vnesli v statut klavzulo, da traja konzularni mandat štiri mesece, pomeni, da je bil to že ustaljen običaj.¹⁵ To zopet pomeni, da so konzule že zelo zgodaj volili za štiri mesece, in sicer tako, da so svojo oblast nastopili 1. marca, 1. julija in 1. novembra. Na vsak način je iz dokumentov razvidno, da so konzuli nekakšna komunalna vlada, ki jo na eni strani omejuje oblast gastalda in sodnikov, po drugi strani pa svet enajstih modrih mož in pa kratka mandatna doba, ki jo je arengo predpisal za konzule. (Ta isti predpis bodo statuti XIV. stoletja prenesli na štiri sodnike, ki so v beneški dobi nadomestili tako konzule kakor sodnike »de placitis«). Gotovo je tudi, da so konzuli ves ta čas ohranili v svoji kompetenci nižje sodstvo.

Svet modrih: Ko je odločujočemu meščanstvu uspelo utrditi konzularno oblast in jo postaviti nasproti gastaldu kot najvišjemu organu mestne fevdalne oblasti in ko je prišlo do volitev prvih podestатов ali kapetanov (kar je bilo v bistvu vseeno), je arengo tako

konzulom kakor podestatom dodelil v pomoč svet enajstih modrih mož. Prvič se imenujejo leta 1192 ob podpisu pogodbe s Splitom.¹⁶ Iz konteksta je razvidno, da so bili le posvetovalni organ. Čeprav se v dokumentih omenja, je zelo redko, je skoraj gotovo, da so bili stalni organ; ta je imel med drugim tudi nalogo paziti na zakonitost delovanja izvršne oblasti, ki so jo na ta način tudi omejevali. To je razvidno tudi iz dejstva, da so se nekateri podestati rajši posvetovali z gastaldovimi sodniki ali s konzuli, ki jih je arengo neredko izvolil tudi v času, ko je vladal podestat.

Ni dvoma, da se je iz sveta modrih v drugi polovici XIII. stoletja razvil mali svet. Ta je štel 12 članov, kar so dosegli s tem, da so enajstim modrim sprva prištevali še podestata ali kapetana. Ščasoma pa je prišlo do tega, da je podestat odpadel in so volili vseh 12 članov. Kasneje, ko je mali svet izgubljal svoje oblastne prerogative, so ga imenovali podestat in sodniki.

Podestat: Kakor sindiki je bil tudi podestat voljen v arengu. Z De Franceschijem sem mnenja, da so sprva volili kakega uglednega sromeščana,¹⁷ vendar so prav kmalu prišli na to, da je podestatska oblast, ki je verjetno trajala leto dni ali več, prenevarna za komaj pridobljene pravice in svoboščine. Prav zaradi tega so mu dajali ob stran »svet enajstih modrih mož«. Iz enakih varnostnih razlogov so kaj kmalu prišli na volitev tujcev na podestatsko mesto.

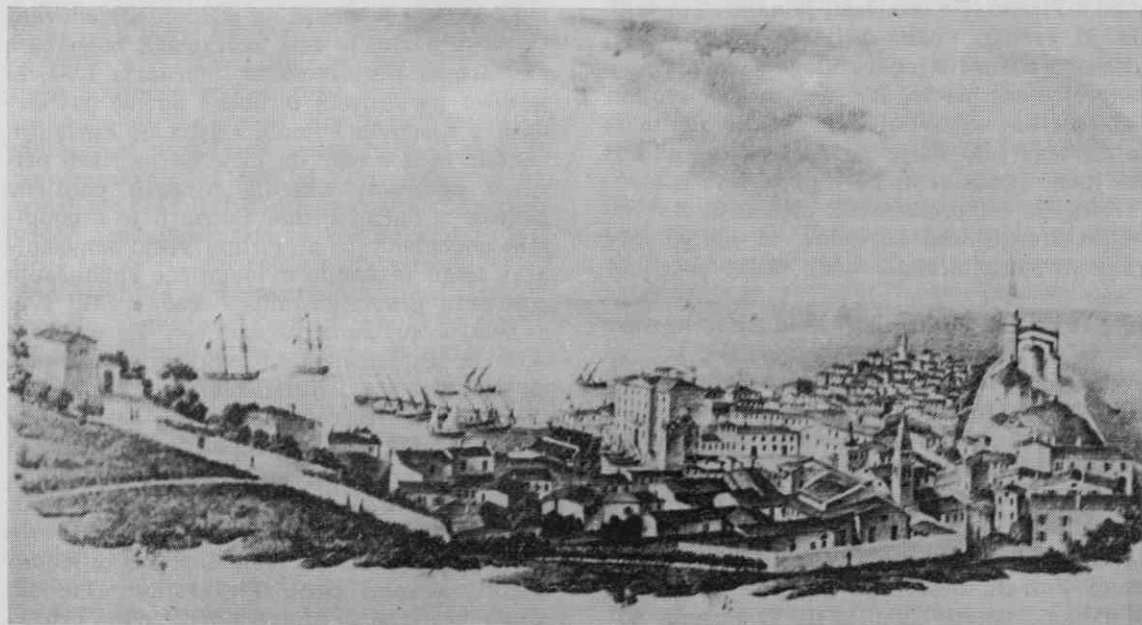
Razmejitvev podestatske in konzularne oblasti za to dobo ni popolnoma jasna. Po pravilih, ki so znana za kasnejše obdobje in ki jih je dokončno sankcioniral statut iz leta 1274, bi morali biti konzuli izvoljeni le takrat, ko iz zunanjih vzrokov ni bilo mogoče izvoliti podestata ali ko se arengo ni mogel zediniti ali odločiti za osebo, ki naj bi prevzela podestatske posle za določeno mandatno dobo. Po takšnih pravilih bi v virih ne smeli srečati konzulov, ko je na čelu občine podestat. Vendar se v Piranu dogaja prav nasprotno. Že leta 1201 srečamo ob istem času podestata in konzule. Pojavi se celo formulacija »potestas cum suis consilibus«, ki postavlja konzule v podrejen položaj, kar nasprotuje zgoraj omenjenemu načelu. Iz razvoja podestatskega urada je razvidno, da takšnega odnosa do podestata in konzulov ni imel samo arengo, temveč tudi kasneje ustanovljeni veliki svet. Konzule in podestata v isti mandatni dobi srečamo namreč tudi leta 1262, ko je občina Piran po podestatu in konzulih odklonila zahtevo občine Koper, da bi izplačala ali vrnila zaplenjeno in požgano imetje izgnanega Janeza Goine, ki je v Piranu zastopal koprsko

stranko. Prav tako obnavlja mirovno in prijateljsko pogodbo z mestom Splitom 18. julija 1270 podestat Epon Açonis skupaj »z našimi konzuli«, kar zopet spravlja konzule v podrejen položaj. Če se je v prvih primerih dogajalo, da je dobival podestat pooblastila od »zbranega ljudstva«, kar pomeni, da je bil izvoljen v arengu, je dobil leta 1262 to pooblastilo »po volji občine«, kar je le druga formulacija za isti organ. Leta 1270 pa je podestat dobil pooblastila od velikega sveta, kar pomeni tudi, da ga je izvolil veliki svet.¹⁸ V vseh omenjenih primerih je možno domnevati, da je občina (tj. arengo ali kasneje veliki svet) volila konzule poleg podestata v primerih, ko je šlo za večje občinske interese, zavezništvo ali vojno nevarnost. Ker pa se to ni dogajalo v vsakem primeru, ostane za sedaj le domneva. Na vsak način pa lahko rečemo, da predstavlja podestat tako v primerih, ko je vladal sam, kakor v primerih, ko so mu bili dodeljeni konzuli ali »svet modrih«, pravo izvršno oblast tako v prvih časih kakor po nastanku velikega sveta. Res je, da je bila njegova oblast omejena po »svetu modrih«, res je morda tudi, da so njegovo oblast omejevali prav tako lokalni konzuli, vendar je gotovo, da je podestat v pogojih dvojne oblasti predstavljal neko garancijo notranjega miru. Prav zato, ker sta si ga lastili obe oblasti kot svoj organ, kar je trajalo nekaj desetletij, in prav zaradi tega, ker je bil tujec, ker je bil torej nad piranskimi razmerami, je lahko ves čas svojega vladanja ostal element notranjega ravnovesja med fevdalno

in komunalno oblastjo, tj. med obema pretendentoma za lokalno oblast in strankama, ki sta se formirali okoli njiju. Notranje ravnovesje pa je bilo v pogojih dvojne oblasti zelo potrebno.

Ti oblastni organi so volili tudi *občinske prokuratorje* (*procuratores communis*), ki so zastopali piranske interese zunaj meja občine. Tako so npr. volili zastopnike v pravdi proti koprskemu škofu v letih 1201–1205, v obmejnih sporih in ob drugih priložnostih. Iz vseh že omenjenih dokumentov je razvidno, da je zastopnike volila občina oziroma »populus«, tj. arengo, bodisi v prisotnosti sodnikov in podestata ali konzulov in podestata. Prokuratorji so imeli vsebinsko in časovno omejena pooblastila. V glavnem so bili izvoljeni zato, da bi rešili en problem ali da bi izpeljali eno poslansko nalogo. Pravda proti koprskemu škofu dokazuje, da je bilo treba pooblastilo po določenem roku obnavljati in da so bili prokuratorji le ljudje, ki so imeli pravico opravljati notarski poklic. Celo tem je nasprotna stranka lahko oporekala pravico do zastopanja zadeve, če je sodila, da oblastnik, ki je izdal notarsko dovoljenje, ni imel pravice tega storiti.¹⁹

Takšno je bilo v bistvu stanje, ki ga je v občini Piran našel oglejski patriarhat leta 1209. Iz skopih razvojnih elementov, ki so dani za vsak oblastni organ, je razvidno, da se je to stanje v glavnem obdržalo vse do sredine, v nekaterih točkah pa vse do sedemdesetih let XIII. stoletja. V celoti pa se to stanje ni moglo obdržati. Na notranje spre-

Piran okoli leta 1830

membe je vplivala vrsta razlogov. V prvi vrsti pride v poštev porast prebivalstva. S tem v zvezi je naraslo tudi število tistih prebivalcev, ki so sestavljali zbor meščanov. To pomeni, da je bilo vedno težje sklicevati arengo. Vprašanje sklepčnosti je postalo pereče posebno v primeru, ko je bilo treba to skupščino sklicati pogosto. Po drugi strani so poskusi oglejskih patriarhov, da bi vsilili vsem mestom in trgom v Istri strožjo podložnost, povzročili v Piranu močno opozicijo. To je terjalo drugačno — prožnejšo — notranjo oblastno organizacijo. Prožnejšo, a tudi učinkovitejšo oblastno organizacijo so zahtevali tudi sami boji med patriarhatom in Benetkami za nadoblast v Istri, poskusi občine Koper, da bi si pridobila hegemonijo nad drugimi istrskimi občinami in v kasnejših letih poskusi goriških grofov, da bi v Istri zamenjali patriarhe. Zaradi tega pride ob koncu tretjega desetletja XIII. stoletja do ustanovitve velikega sveta, ki se leta 1231 dokončno uveljavi kot oblastni organ komune.²⁰ Iz tega vidimo, da je mestna opozicija prisilila patriarhe k popuščanju, tj. k priznanju komunalne oblasti, ki se je kljub vsiljeni podložnosti ne samo ohranila, temveč celo utrdila. K popuščanju pa so prisilile patriarhe po eni strani razmere na mejah in znotraj same fevdalne organizacije patriarhata, po drugi strani pa bojazen, ki je bila živa tudi v času istrskih mejnih grofov, da bi se mesta preveč približala Benetkam, tj. da bi se uprla grofovi oblasti in se podvrgla republiki.

Pojav velikega sveta kot oblastnega organa je že sam po sebi omejil patriarhove pravice v Piranu. Po tem času je namreč opaziti, da je gastald vedno bolj izgubljal položaj glavarja občine. Njegova vloga je bila vedno bolj omejena na to, da je skupaj s sodniki »de placitis« sestavljal višje sodišče. Politično je od tega časa dalje zastopal občino skoraj izključno podestat in ko tega ni bilo mogoče izvoliti, je bil predstavnik občine in izvršna oblast kolegij treh konzulov, ki jih je volil zdaj direktno arengo, zdaj veliki svet kot drugi najvišji organ oblasti. Leta 1264 opazimo celo, da je tedanji gastald Almerik imenovan na drugem mestu na seznamu konzulov, kar ne dokazuje samo neodvisnosti obeh magistratur, temveč tudi to, da je v tem času gastald politično nekaj pomenil le v sklopu komunalne oblasti. Dvojna oblast sicer še traja, vendar je gastaldova že zelo šibka, komunalna pa je na poti k svojemu vrhuncu.

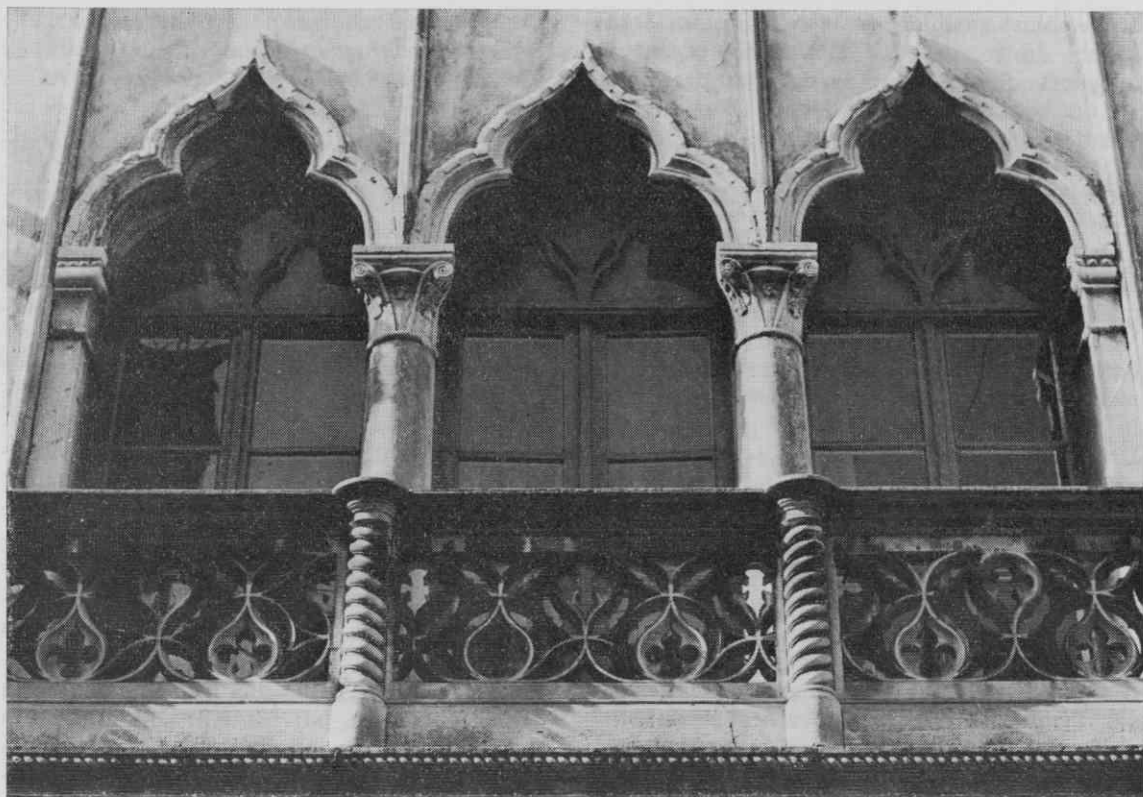
Kakšno je bilo številčno stanje velikega sveta v prvih desetletjih njegovega obstoja, ni lahko dognati. Camillo de Franceschi misli, da je imel na začetku le kak ducat čla-

nov, kar pa ni verjetno. Že leta 1273 je namreč v velikem svetu najmanj 70 ljudi, ki so razdeljeni v dve sprti stranki, ki sta v političnih bojih krvavo obračunavali med sabo. Upoštevati pa je treba, da je v dokumentu 15. marca 1270, ki dokončno omejuje patriarhove pravice v Piranu, vsaj deset članov velikega sveta, ki jih strankarski pomiritveni dokument ne imenuje.²¹ Iz kasnejših dogajanj je lahko razvidno, da je bilo vsaj nekaj članov velikega sveta zunaj političnih strank. Res je sicer, da so od ustanovitve velikega sveta do strankarskega pomiritvenega dokumenta potekla štiri desetletja. Toda če upoštevamo, da se je v statutih kaj kmalu uveljavilo pravilo, da ne more biti član velikega sveta noben meščan, ki ni imel v tem telesu vsaj očeta in deda po moški liniji, potem je gotovo, da De Franceschijeva domneva ne drži. Upoštevajmo še, da najbrž ne bi imelo smisla poleg »sveta enajstih modrih« ustanavljati podobno telo, posebno še, če vemo, da si je na samem začetku lastilo oblastne funkcije.

Dalje vemo, da je mali svet občine Piran, ki je imel 12 članov, imenovan kot stalen oblastni organ že 19. maja 1261 in da se do omenjenega pomiritvenega dokumenta imenuje vsaj še 18. in 19. septembra 1264 ter 15. marca 1270.²² Potemtakem lahko vsekakor rečemo, da je veliki svet občine štel že na samem začetku vsaj 80 ljudi, tj., da je bil sestavljen v številu, ki je bilo kasneje proglašeno, za dvotretjinsko večino.

Velikemu svetu so bile takoj ob ustanovitvi poverjene vse zunanje zadeve. Prvi važnejši akt, ki je nastal na podlagi prizadevanj velikega sveta, je bila zavezniška pogodba s patriarhom Bertoldom 22. februarja 1231, ki je sicer garantirala piransko pomoč patriarhatu v njegovih vojnah v Istri in Furlaniji, vendar je že s tem, da jo je bil patriarh prisiljen podpisati, omejila njegove politične pravice v občini Piran. Patriarh je s podpisom pogodbe priznal Piranu večjo samostojnost, temu je sledilo avtomatično zmanjšanje političnih pravic gastalda.²³ Toda veliki svet ni ostal le pri zunanjih zadevah. Že v petdesetih in šestdesetih letih odločno poseže tudi na področje notranjih zadev. Dne 4. oktobra 1257 imenuje razsodnike, ki naj razsodijo v pravdi med občino in Benečanom Leonardom Revardom zaradi nekega mlina v Sečovljah, kar se ponovi 25. maja 1258 in 4. maja 1261. Dne 19. maja 1261 je veliki svet porok za neko posojilo, ki ga je Ivan Zorzetto iz Kopra odobril skupini petih Pirančanov. Dne 18. septembra 1264 so prokuratorji občine prodali v Benetke večjo količino olja po naročilu

Detajl gotske stanovanjske arhitekture v Levstikovi ulici v Piranu. Druga polovica XIV. stoletja

velikega in malega sveta. Isti prokuratorji so naslednji dan prodali večjo količino olja v Chioggio. Tudi za to je dal pooblastilo veliki svet skupaj z malim svetom. Dne 24. aprila 1268 so si piranski konzuli sposodili za potrebe občine 450 lir od Epona Açonija iz Kopra. Garanti tega posojila so arengo, veliki in mali svet. Vsi ti primeri dokazujejo, da je veliki svet skrbel tudi za vse notranje zadeve, vključno gospodarske, kjer pa obvezno nastopa tudi mali svet. Vse to pomeni, da je veliki svet pridobival vedno bolj na moči in pomembnosti ves čas od prve omejitve patriarhove oblasti.²⁴ Kljub temu, da občasno še vedno srečujemo arengo kot odločujoč politični faktor, lahko rečemo, da postaja veliki svet dejansko najpomembnejši oblastni organ v občini. Veliki svet pa se ni omejil na zmanjšanje političnih pravic Ogleja. S spretno politiko zavezništev se je boril tudi proti pretenzijam Benetk in proti hegemonističnim težnjam Kopra. Kljub temu, da v virih najdemo večkrat poudarjeno, da piranska zavezništva ne krnijo beneških pravic v občini, pomenijo ustanovitev velikega sveta, politične naslonitve zdaj na patriarha zdaj na grofe momjanske kot osnovne sovražnike Benetk v Istri, omejitev beneških pravic v občini in poskus velikega sveta, da bi se ta čimbolj osa-

mosvojila in se čim uspešneje uprla beneški hegemoniji. Podobno velja za Koper, ki so ga — kar se Pirana tiče — držali v šahu močni Momjanski, katerih ozemlje je mejilo na Koprsko. Ker pa so šle primarne trgovske poti iz Pirana v zaledje preko koprskega ozemlja in ker je bila občina marsikdaj tudi finančno cdvisna od Kopra, se ni bilo vedno mogoče uspešno upirati koprskim težnjam. Zato imamo primere, da je veliki svet volil koprške meščane za podestate Pirana (Varnerij de Gillaco 1253, Zanin pok. Marka leta 1254 in Epon Açonij leta 1269).²⁵ Prav tako imamo primere o zadolžitvi občine pri bogatejših koprskih meščanih. Toda na tak način je veliki svet uspel deloma blokirati hegemonistične težnje Kopra nasproti Piranu. Če upoštevamo še naslonitev na Momjan, ki je bil v tedanjem času element političnega ravnotežja v severni Istri, potem lahko rečemo, da je bila takšna politika velikega sveta dokaj uspešna. Momjanski grofje, ki so bili večkrat izvoljeni za podestate Pirana, so še nadalje omejevali pravice Benetk v občini, kar dokazujejo protesti beneške vlade v letih 1273 in 1274 proti volitvi Konona Momjanskega za podestata.²⁶

Lahko torej rečemo, da se je komunalna oblast z nastankom velikega sveta utrdila. Ne glede na to, da je občina še vedno dopu-

ščala oblast gastalda, je bilo vedno bolj razvidno, da se nastajajoča komuna oddaljuje od osnovne koncepcije fevdalizma predvsem pa od pokorščine fevdalnemu gospodu. Od tod do popolne avtonomije ni bilo več daleč.

Mali svet je, kot rečeno, nastal iz »sveta modrih mož«, ki se pojavi že v XII. stoletju. Prvič nastopi s tem imenom leta 1261 skupaj z velikim svetom kot porok posojilu, ki ga je že omenjeni Zorzetto iz Kopra odobril skupini Pirančanov. Dalje ga srečamo dvakrat v letu 1264 in enkrat v letu 1270.²⁷ Iz vseh podatkov, ki so nam znani, je razvidno, da je mali svet skrbel izključno za notranje zadeve in med temi v prvi vrsti za gospodarstvo. Drugih podatkov za mali svet v tem času ni. Kljub temu ni dvoma, da se že tukaj nakazuje tisti razvoj, ki bo kasneje spremenil mali svet tako rekoč v svet za preskrbo mesta.

Tak razvoj piranske politike na sploh in velikega sveta posebej je naletel na dvojni odpor. V prvi vrsti je to odpor Benetk, ki protestirajo zaradi naslonitve občine na Momjan. Ker pa Benetke niso bile neposredni gospodar Pirana, je ta odpor povzročal zaskrbljenost, ne pa direktnega reagiranja velikega sveta kot oblastnega organa in občine kot celotne skupnosti meščanov. Trenutno je bil važnejši odpor oglejskega patriarha kot gospoda, ki je vedno bolj opazal, da v Piranu izgublja vse prerogativne oblasti. Zaradi tega je patriarh poskušal ponovno uvesti staro oblast gastalda kot svojega predstavnika v Piranu. Nedvomno je začel s tem, da je za gastalda imenoval tujca, ki naj bi čimbolj zagretnil vajeti fevdalne oblasti in omejil oblast komunalnih organov.

Toda odpor patriarha je naletel na odločno protiakcijo vseh komunalnih oblastnih organov Pirana, predvsem pa velikega in malega sveta, ki sta 15. marca 1270 sklenila dokončno omejiti fevdalno patriarhovo oblast v občini. Posebej je treba poudariti, da se je to zgodilo po volji občine, tj. zbora meščanov. V dokumentu je rečeno, da lahko prihaja patriarh ali njegov pooblaščenec v Piran samo vsako tretje leto z dvanajstimi do šestnajstimi ljudmi, vendar da mora svoj prihod sporočiti vsaj 15 dni prej. Patriarh sme priti v Piran samo v času od 29. septembra do 24. decembra. Če v tem času ne bi prišel, lahko pride šele po naslednjih treh letih. Njegovo bivanje v Piranu je omejeno na tri dni, njegova funkcija pa samo na prizivno sojenje krvnih deliktov. V omenjenih treh dneh je patriarh dolžan potrditi gastalda in tri sodnike, ki jih je imenoval svet dvanajstih zapriseženih Pirančanov. Ti so dolžni imenovati samo Pirančane, tujce pa morajo odklo-

niti. Noben Pirančan ne sme sprejeti gastaldovega urada razen osebno od patriarha ali njegovega pooblaščenca. Imenovanje gastalda s pismenim ukazom je izključeno. Če bi se piranski meščan spozabil in sprejel urad gastalda po pismih, naj plača 200 beneških lir globe (!) in naj do smrti izgubi pravico do sedenja v velikem svetu, glas v arengu in pravico do vseh drugih javnih služb. Nadalje so v dokumentu določeni zneski, ki naj jih dobi urad gastalda od vsake sodbe, od pristajajoče ladje, od živine itd.²⁸

Omenjeni dokument je omejil patriarhove pravice v Piranu izključno na prizivno kržno sodstvo. Vse politične pravice so mu bile odvzete. Dejstvo, da je smel biti odslej piranski gastald le Pirančan, dokazuje, da je Oglej vsaj v zadnjih letih pred omejitvijo pravic patriarha poskušal v Piranu poostriiti fevdalno oblast. Ni pa računal s tem, da se je komunalna uprava v šestih desetletjih po nastanku velikega sveta tako konsolidirala, da je bilo vračanje nazaj nemogoče.

Omejitev beneških pravic, ukinitvev političnih pravic patriarha, boj proti hegemoniji mesta Kopra in podobne politične akcije velikega sveta niso mogle ostati brez političnega odmeva znotraj piranskega obzidja. V samem velikem svetu so nastale politične stranke, ki bi jih bilo vredno raziskati. Skoraj gotovo je, da je štela stranka, ki je leta 1270 omejila patriarhove pravice, le okoli 45 članov. Njej nasproti je stala šibkejša stranka, ki je v prejšnjih letih omejevala beneške pravice. Kako je bilo s stranko, ki je podpirala hegemonijo Kopra, ni mogoče dognati. Isto velja za avtonomistično stranko, ki je imela privržence tako med nasprotniki patriarha kakor med nasprotniki Benetk. Gotovo je, da je prišlo med beneško in oglejsko stranko do krvavih bojov. Stranke so obračunavale med seboj že v drugem in tretjem desetletju XIII. stol., vendar kaže, da so bili najhujši strankarski boji prav v letih zmanjševanja političnih pravic Ogleja in Benetk. Bodi kakorkoli, z omejitvijo patriarhovih pravic leta 1270 preneha obdobje dvojne oblasti. Fevdalna patriarhova oblast, ki je od začetka XIII. stoletja doživela v Piranu obdobje krize, je bila z omenjenim aktom popolnoma strta. V hudih notranjih bojih, ki so trajali še tri leta, pa se je dokončno rodila svobodna komuna s statutom, ki je garantiral urejeno notranje življenje v mestu in občini.

OPOMBE

1. Camillo de Franceschi: *Chartularium Piranense. Raccolta dei documenti medievali di Pirano*. Vol. I. 1062—1300. Poreč 1924. str. XXVI.

— 2. O. c. str. XXI. — 3. Kakor v opombi št. 1
 — 4. O. c. str. XX. — 5. Istotam. Glej dokumen-
 te 10. marca 1201 (str. 10), 11. marca 1201 (str. 11),
 16. julija 1201 (str. 12), 8. novembra 1201 (str. 14),
 1. decembra 1201 (str. 15), 14. decembra 1201 (str.
 23). Samo v poslednjem dokumentu je gastald
 šestkrat omenjen kot sklicatelj »ljudstva«, tj.
 arenga. — 6. Istotam. Prim. dokumente 12. av-
 gusta 1202 na str. 43—44 in 18. oktobra 1203 na
 str. 64. — 7. Istotam. Prim. dokument, ki je nastal
 v januarju 1204 str. 66. — 8. Istotam. Str. 78 in 80.
 — 9. Istotam. Str. 90. Dokument 4. januarja 1209.
 — 10. Istotam. Str. XXVIII. — 11. Istotam. —
 12. Prim. opombe 5, 6 in 7. — 13. Istotam. Str. 7.
 — 14. Prim. dokumente 20. maja 1212 (str. 94
 do 99), 4. avgusta 1228 (str. 102), oktobra 1232 (str.

108). — 15. P. Kandler: CDI pod letom 1274. —
 16. Prim. opombo šte. 7. — 17. Istotam. Str.
 XXII. — 18. Prim. dokumente 6. julija 1201 (str.
 10), 24. oktobra 1262 (str. 147), 18. julija 1270
 (str. 184—186). — 19. Prim. opombe šte. 5 in 7.
 — 20. Prim. dokument 22. februarja 1231. str. 105.
 — 21. Prim. dokumente 15. marca 1270 (str. 180
 do 184) in 10. novembra 1274 (str. 195—201). —
 22. Prim. dokumente na str. 142—146, 156—161
 in 180—182. — 23. Glej opombo 20. — 24.
 Prim. dokumente 4. maja 1261 (str. 141), 18. sep-
 tembra 1264 (str. 156) in 24. aprila 1268 (str. 167).
 — 25. Istotam. Str. 118, 120 in 176. — 26. Istotam
 str. 194 in 207. — 27. Istotam. str. 144, 156, 159 in
 181. — 28. Istotam. Dokument 15. marca 1270.
 Str. 180—184.

